

KATARZYNA ZIMNOCH

Instytut Filologii Polskiej
Uniwersytet w Białymstoku
k.zimnoch@uwb.edu.pl

**HISTORYCZNA BIBLIOTEKA DOMINIKAŃSKA
W RÓŻANYMSTOKU W ŚWIETLE
XIX-WIECZNYCH ŹRÓDEŁ INWENTARZOWYCH
– JĘZYK I PROWENIENCJA WYDAWNICZA KSIĘGOZBIORU**

Celem artykułu jest przedstawienie historycznego księgozbioru dominikańskiego w Różanymstoku w świetle XIX-wiecznych źródeł inwentarzowych, ze szczególnym zwróceniem uwagi na język dokumentów oraz ośrodki wydawnicze, z których pochodziły książki znajdujące się w tym konwencie, położonym na pograniczu historycznej Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Poznanie języka i proveniencji wydawniczej księgozbioru zebranego przez dominikanów pozwoli podjąć próbę ukazania powiązań między różnymi instytucjami kultury książki, a przede wszystkim wskazać różnice między regionami w tym zakresie. Do badań porównawczych wykorzystano opracowania o księgozbiorach dominikańskich z różnych prowincji zakonnych tej formacji: polskiej, litewskiej, ruskiej i kongregacji śląskiej.

Biblioteka dominikańska w Różanymstoku

Klasztor dominikański w Różanymstoku został ufundowany przez Feliksa (Szczęsnego) i Eufrozinę Tyszkiewiczów w 1661 r. Fundusz potwierdzili biskup wileński Jerzy Białłozor, król Jan Kazimierz i Stolica Apostolska, a także aprobował go generał Zakonu – Jan Chrzyciel de Marini. Konwent ten wszedł w skład nowo powstałej prowincji litewskiej pod wezwaniem Anioła Stróża (1647)¹. Różanystok leżał wówczas w województwie

¹ S. Brzozecki, *Litewska prowincja dominikanów*, [w:] *Dominikanie, Gdańsk, Polska, Europa. Materiały z konferencji międzynarodowej pt. Gdańskie i Europejskie Dziedzictwo zakonu dominikanów w dziejach Gdańska*, red. A. Dekanski, Gdańsk-Pelplin 2003, s. 139–164.

trockim w Wielkim Księstwie Litewskim, w niewielkiej odległości od województwa podlaskiego w Koronie Polskiej. Na tych pogranicznych ziemiach tworzył się – jak określano – „transgraniczny szlak dominikański”, gdyż w XVII w. miały tutaj miejsce liczne fundacje sprowadzające Zakon Kaznodziejski na te tereny. Klasztory przetrwały do połowy XIX w.², pozostawiając po sobie trwałe ślady, nie tylko w sferze duchowej, ale także działalności gospodarczej i oświatowej³. Najważniejszymi klasztorami w prowincji litewskiej były konwenty w Wilnie (1501), Sejnach (1603), Dereczynie (1618), Grodnie (1632), Rosieniach (1642), Poporciach (1649) i Zabiałach (1716). Klasztory te miały najlepsze uposażenie oraz znajdowały się w nich ośrodki studiów zakonnych, co sprawiało, że przebywali tam wykształceni i wpływowi dominikanie. Ponadto w województwie trockim oprócz konwentu sejneńskiego i różanostockiego powstały klasztory w Krasnymborze (1684), Klimówce (1686), Liszkowie (1694), a w województwie podlaskim w Choroszczy (1654), następnie na południe od rzeki Narew: Terespolu (1697) i Janowie Podlaskim (przed 1610)⁴.

Księgozbiór klasztorny w Różanymstoku zaczął się kształtować wraz z pojawieniem się pierwszych zakonników sprowadzonych z Sejn⁵. Niestety, nie zachowało się wiele źródeł do dziejów tej biblioteki, ponieważ po kasacie klasztoru, jego archiwum i księgozbiór uległy znacznemu rozproszeniu. Pojedyncze książki znajdują się dzisiaj m.in. w bibliotekach Wilna i Krakowa. Niemniej jednak wśród zachowanych materiałów archiwalnych dotyczących dominikańskiego księgozbioru różanostockiego znajdują się rękopiśmienne inwentarze z lat 1828 i 1846. Pierwszy z nich jest przechowywany w Bi-

² Kasata klasztoru dominikańskiego w Różanymstoku miała miejsce w 1846 r. P.P. Gach, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773–1914*, Lublin 1984, s. 51–63.

³ Najlepszym przykładem wpływu działalności dominikanów na rozwój lokalnej gospodarki jest największa fundacja na tych terenach – w Sejnach, gdzie klasztor powstał na miejscu dworku-leśniczówki fundatora, a następnie wokół placówki zakonnej powstało miasto. Zob. W. Kłapkowski, *Konwent dominikanów w Sejnach*, „Ateneum Wileńskie” 1938, nr 13, nadbitka: Wilno 1939, Sejny 2006.

⁴ S. Brzozecki, *Klasztor dominikanów w Choroszczy, 1654–1832*, [w:] *Parafia rzymskokatolicka w Choroszczy 550 lat. Księga Jubileuszowa*, red. T. Kasabuła, A. Szot, Białystok 2009, s. 79–80.

⁵ Według historyków konwentu sejneńskiego, pierwsi zakonnicy w Sejnach pochodzili z prowincji polskiej, m.in. z Oświęcimia, Lublina, Płocka i Krakowa, a także Wilna. Na początku przy świątyni przebywało dwóch zakonników, wkrótce liczba wzrosła do sześciu, a następnie ośmiu, a po śmierci fundatorów, gdy dominikanie uzyskali pełne prawa do dóbr różanostockich, konwent powiększył się do dwunastu braci. Zob. W. Kłapkowski, dz. cyt., s. 120; A. Kułak, *Pierwszy kościół w Różanymstoku – fundatorzy i donatorzy*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego” 2007, z. 13, s. 58.

bliotece Litewskiej Akademii Nauk⁶, drugi w Archiwum Archidiecezjalnym w Białymstoku⁷. Mimo że dokładność wykonania spisów książek, zamieszczonych w inwentarzach klasztornych i protokołach wizytacyjnych, budzi wiele zastrzeżeń, m.in. ze względu na ich niekompletność i lakoniczność opisów bibliograficznych, to jednak – jak pisano już wielokrotnie w literaturze – są one najlepszymi dostępnymi obecnie źródłami ujawniającymi zawartość księgozbiorów. Badania dotyczące proveniencji wydawniczej i języka dokumentów dominikańskiej biblioteki różanostockiej oparto, ze względu na znikomą liczbę odnalezionych starych druków pochodzących z badanego księgozbioru, na analizie inwentarza z 1828 r. Ponadto korzystano, ale jedynie w celu identyfikacji i weryfikacji podanych danych bibliograficznych, z powstałego w wyniku kasaty klasztoru, niecałe dwadzieścia lat później, inwentarza z 1846 r.

Biblioteka dominikańska w Różanymstoku w 1828 r. liczyła 611 książek. Inwentarz z tego roku wykazuje 474 pozycje, w tym 72 w wielu egzemplarzach (przy 45 pozycjach zamieszczono informację o dwóch egzemplarzach, przy 16 – o trzech, przy 5 – o czterech, przy 4 – o sześciu oraz przy 2 pozycjach podano kilkanaście egzemplarzy – 13 i 14). Wśród wymienionych pozycji w inwentarzu zasygnalizowano 27 rękopisów, w tym przy dwóch pozycjach odnotowano dwa egzemplarze. Warto zwrócić uwagę, że przy dwóch rękopisach podano, że powstały one w Poporciach, a przy jednym w Zabiałach. W miejscowościach tych istniały ważne ośrodki dominikańskie prowincji litewskiej. Razem księgozbiór różanostocki liczył według omawianego inwentarza 611 książek, w tym 582 drukowane. W analogicznych źródłach dla bibliotek zakonnych podawane wielkości są podobne, np. w księgozbiórze benedyktynek lwowskich były 633 pozycje, w tym 16 rękopisów i 380 tytu-

⁶ Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie (dalej: BLAN Wilno), F. 43/15864: Wizyta generalna kościoła parafialnego różanostockiego archidiecezji mohylewskiej guberni białostockiej powiatu i dekanatu sokólskiego wskutek przedpisu archidiecezjalnej administracji przez W.JX. Bagińskiego Deputata Bielskiego wizytatora, w myśl kolegiального 15. grudnia 1819 i konsystorskich lutego 1820 i sierpnia 1828 ukazów uczyniona 1828 r. miesiąca listopada 21 dnia, k. 11v–20: Biblioteka.

⁷ Katalog ten został opublikowany przez ks. A. Szota, zob.: A. Szot, *Biblioteka dominikańska w Różanymstoku*, „Bibliotekarz Podlaski” 2004, nr 8, s. 64–76. Publikacja powstała na podstawie Katalogu Ksiąg Różanostockiego Dominikańskiego Klasztoru – 1846 Roku spisane go, zob. Archidiecezjalne Archiwum w Białymstoku (dalej: AA Białystok), Archiwum Klasztoru Dominikańskiego w Różanymstoku [bez sygn.]. Był to inwentarz powstały prawdopodobnie w wyniku kasaty klasztoru.

łów starych druków⁸, u karmelitanek lwowskich na 522 tytuły wymieniono 27 rękopisów⁹.

Księgozbiór dominikanów różanostockich w inwentarzu podzielono na sześć działów: „Ascetyka”, „Kazania”, „Teologia”, „Historia”, „Filozofia i nauki przyrodnicze (filozofia natury)” oraz „Retoryka. Poetyka i Matematyka i Miscellanea”. Działy te oznakowane były literami (A-F), a w ich obrębie występował podział według formatu książki („in folio, quarto, octavo”). Zdecydowanie dominowała literatura teologiczna i kaznodziejska. Wynikało to z potrzeb duszpasterskich, oświatowych i kulturalnych zakonu. Dlatego też w omawianej bibliotece znajdowały się przede wszystkim dzieła Ojców Kościoła, literatura biblijna, książki o treści teologicznej, hagiograficznej, materiały związane z danym zakonem, a przede wszystkim literatura kaznodziejska. Były to zarówno dzieła autorów dominikańskich, m.in. Fabiana Adama Birkowskiego, Aleksandra Dowgiałło, Piotra Drogoszewskiego, Dominika Kochańskiego, Michała Wojniłłowicza, Ludwika z Granady i Antoniego Valsecchiego, jak i pisarzy z innych zakonów, w tym jezuitów: Piotra Skargi, Jeremiasza Drexeliusa, Franciszka Kowalickiego, Tomasza Młodzianowskiego, Jana Morawskiego, Adama Ignacego Naramowskiego, Wawrzyńca Rydzewskiego, franciszkanów: Bernardyna z Busti, Bonawentury oraz Baldwinusa, pijarów: Adama Kaliszewskiego, Idziego Madejskiego, Andrzeja Sebastiana Ustrzyckiego, Patrycego Skaradkiewicza, Józefa Hermana Osińskiego, Florentego Potkańskiego, Teodora Wagi, Samuela Wysockiego, Benedykta Zawadzkiego, cystersa – Antoniego Andrzeja Krzesimowskiego oraz reformata – Franciszka Rychłowskiego. Należy też zwrócić uwagę na liczne teksty dotyczące kultu Matki Boskiej, gdyż Różanystok od XVII w. jest jednym z ważniejszych sanktuariów maryjnych na tym terenie¹⁰. Obok przeważających zbiorów religijnych gromadzona była również literatura z zakresu prawa, historii, filozofii, matematyki i fizyki (m.in. *Algebra* Andrzeja Ustrzyckiego, *Geometria* Patrycego Skaradkiewicza, *Wstęp do fizyki dla szkół narodowych* Michała Jana Hubego). Wśród zgromadzonych słowników dominowały polsko-łacińskie, m.in. autorstwa jezuita Grzegorza Knapskiego, ale były również polsko-greckie, a także *Nomenclator czterech języków* (polskiego, francuskiego, niemieckiego i łacińskiego) pijara Celestyna Kaliszewskiego.

⁸ J. Gwioździk, *Staropolskie biblioteki klasztorów żeńskich na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej*, [w:] *Materyały drugich kniżaznaučykh čytannau, rėdkał*. L.G. Kiruhina i in., Minsk 2002, s. 127.

⁹ Tamże, s. 129.

¹⁰ Były to dzieła autorstwa m.in. dominikanów: Gabriela Jurkowskiego i Bazylego Jastrzębskiego.

Dominikanie różanostoccy posiadali też trójjęzyczny słownik łacińsko-polsko-litewski profesora Akademii Wileńskiej, jezuita Konstantego Szyrwiada¹¹.

Biblioteka ta zapewne służyła dominikanom w ich formacji wewnętrznej, pracy duszpasterskiej i nauczaniu. Księgozbiór znajdował się „obok celi kaznodziejskiej”, gdzie jak podano w inwentarzu z 1828 r., „jest komora w szafy opatrzona”¹².

Księgozbiór różanostocki był gromadzony i uzupełniany przez cały okres działalności klasztoru. Znalazły się w nim książki w różnych językach, pochodzące z wielu oficyn wydawniczych, zarówno polskich, jak i zagranicznych. Wielu badaczy zaczęło zwracać uwagę na te cechy księgozbiorów¹³, niekiedy umieszczano te zagadnienia w zadaniach i kwestionariuszach badawczych bibliotek klasztornych¹⁴ i świeckich¹⁵. Na miejsce pochodzenia książek z poszczególnych ośrodków wydawniczych bibliotek zwrócił już uwagę m.in. prof. Karol Głombiowski w studium *Biblioteka franciszkanów w Nysie w świetle inwentarza z roku 1678*¹⁶, a także inni badacze opracowujący monografie bibliotek¹⁷ lub zagadnienia dotyczące pozyskiwania i rozpowszechniania książek¹⁸. Litewski badacz Arvydas Pacevičius podkreślał też, że poznanie miejsc produkcji książek występujących w zbiorach może być jednym z komponentów w badaniach nad kulturą książki. Uzasadniał

11 K. Szyrwid, *Dictionarium Trium Lingvarum*, Wilno 1713. E XXX, 357–358.

12 BLAN Wilno, f. 43/15864, k. 11 v.

13 Najczęściej jedynie sygnalizowano, z jakich ośrodków wydawniczych (miast) pochodziły książki. Zob. m.in.: M. Pidlypczak-Majerowicz, *Biblioteki zakonne ziemi grodzieńskiej do końca XVIII w.*, [w:] *Materyały drugich kniżnaučyŭh...*, s. 144; K. Warda, *Inwentarze bibliotek klasztornych jako źródło do dziejów książki polskiej w XIX w.*, „*Studia o Książce*” 1985, t. 15, s. 122.

14 A. Bator, *Nowożytny biblioteki karmelitów bosych w Polsce w świetle zachowanych inwentarzy – założenia badawcze*, „*Z badań nad polskimi księgozbiorami historycznymi*” 1999, t. 19, s. 213.

15 E. Piotrowska, *Biblioteka Jana Uphagena patrycjusza i historyka gdańskiego XVIII wieku*, „*Z badań nad polskimi księgozbiorami historycznymi*” 1985, t. 7, s. 87–88; J. Jurkiewicz, *Geografia druków z biblioteki księcia Bogusława Radziwiłła*, [w:] *Polska–Francja–Europa: studia z dziejów Polski i stosunków międzynarodowych*, red. M. Forycki, Poznań 2011, s. 387–406.

16 K. Głombiowski, *Biblioteka franciszkanów w Nysie w świetle inwentarza z roku 1678*, Wrocław 1953, s. 41–48.

17 M.in.: I. Szostek, *Biblioteka dominikanów łwowskich w świetle katalogu z roku 1776*, [w:] *Studia nad historią dominikanów w Polsce*, red. J. Kłoczowski, t. 2, Warszawa 1975, s. 409–466; K. Zawadzka, *Biblioteka klasztoru Dominikanów we Wrocławiu (1226–1810)*, [w:] *Studia nad historią...*, s. 289–390.

18 A. Krawczyk, *Dziedzictwo dawnych epok oraz dorobek współczesnych uczonych w podręcznikach Akademii Kijowskiej XVII i XVIII wieku*, [w:] *Materyały drugich kniżnaučyŭh...*, s. 111.

to faktem, że analiza struktury pochodzenia zbiorów i porównanie uzyskanych danych z księgozbiorami z innych regionów może wyraźnie wskazać różnice między nimi¹⁹.

W celach porównawczych, w niniejszym artykule, zwrócono uwagę na biblioteki dominikańskie, położone w innych regionach i należące do różnych prowincji zakonnych. Wybrano przykłady zarówno z prowincji polskiej, ruskiej i litewskiej, jak i z kongregacji śląskiej. Wykorzystano opracowania o księgozbiorach dominikańskich w Borku Starym²⁰, we Lwowie²¹, Wrocławiu²² oraz w Kalwarii Żmudzkiej²³ i Poporciach²⁴ w Wielkim Księstwie Litewskim. Ponadto wybór materiału porównawczego został poddyktowany w dużym stopniu istniejącymi opracowaniami bibliotek tej samej formacji zakonnej i podobnego okresu pochodzenia źródeł, na których oparto badania. Księgozbiory te różniły się liczebnością dzieł, ale porównanie wskaźników procentowych może ukazać podobieństwa lub różnice. Należy też pamiętać, że w opracowaniach nie zawsze zwracano uwagę na te same zagadnienia. W niektórych bardziej wyeksponowano miejsce wydania druków w ujęciu całościowym, w innych śledzono zmiany w układzie chronologicznym.

Księgozbiór różanostocki według miejsca wydania druków

Miejsce wydania i język dokumentu określono dla około 79% ksiązek z dominikańskiej biblioteki różanostockiej²⁵. Podobną część zbiorów udało się zidentyfikować badaczom księgozbiorów dominikańskich we Lwo-

¹⁹ A. Pacevičius, *W poszukiwaniu tożsamości. Kultura książki w Wielkim Księstwie Litewskim w dobie oświecenia*, [w:] *Kultura książki ziem wschodniego i południowego pogranicza Polski (XVI–XX wiek)*, red. J. Gwioździk, E. Różycki, Katowice 2005, s. 55.

²⁰ M.L. Niedziela, *Spis ksiązek klasztoru Dominikanów w Borku Starym z drugiej połowy XVIII wieku*, [w:] *Kartki z dziejów Tyczyna i okolic*, Tyczyn 2008, s. 123–148; tenże, *Charakterystyka biblioteki klasztoru dominikanów w Borku Starym w XVII i XVIII wieku*, „Sobótka” 1996, nr 1–3, s. 196–203.

²¹ I. Szostek, dz. cyt., s. 409–466.

²² K. Zawadzka, dz. cyt., s. 289–390; taż, *Biblioteki klasztorne dominikanów na Śląsku (1239–1810)*, Wrocław 1999.

²³ A. Pacevičius, *Žemaičių Kalvarijos dominikonų bibliotekos autoriai ir knygos 1820 metais*, „Knygotyra” 2000, t. 36, s. 290–309; tenże, *Vienuolunų bibliotekos Lietuvoje 1795–1864 metais*, Vilnius 2005, s. 165.

²⁴ Tenże, *Vienuolunų bibliotekos Lietuvoje...*, s. 163–164.

²⁵ Nie udało się określić miejsca i roku wydania dla 121 ksiązek.

wie²⁶, w Kalwarii Żmudzkiej²⁷ i Poporciach²⁸. Problemy z identyfikacją miejsca i roku wydania dla części księgozbioru wynikają m.in. z lakonicznego opisu inwentarzowego, ponadto niektóre druki wychodziły spod prasy bez danych wydawniczych, niektóre zostały pozbawione tych danych w sposób mechaniczny przez zniszczenia czy też wadliwą oprawę. Miejsca wydania książek z badanego księgozbioru przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Dominikański księgozbiór różanostocki z 1828 r. według miejsca wydania książek

	Miejsce wydania	Liczba druków	Udział procentowy w stosunku do całego księgozbioru	Udział procentowy w stosunku do druków z oficyn Rzeczypospolitej
	Rzeczpospolita	310		
1.	Wilno	116	20,00	37,42
2.	Warszawa	51	8,76	16,45
3.	Kraków	31	5,32	10,00
4.	Poznań	28	4,81	9,03
5.	Kalisz	26	4,46	8,38
6.	Lwów	8	1,37	2,58
7.	Supraśl	7	1,20	2,26
8.	Braniewo	7	1,20	2,26
9.	Berdyczów	6	1,03	1,93
10.	Lublin	5	0,86	1,61
11.	Częstochowa	4	0,68	1,29
12.	Nieśwież	4	0,68	1,29
13.	Sandomierz	3	0,51	0,97
14.	Gdańsk	2	0,34	0,64
15.	Grodno	2	0,34	0,64
16.	Łowicz	2	0,34	0,64
17.	Połock	2	0,34	0,64
18.	Toruń	2	0,34	0,64
19.	Inne	4	0,68	1,29

²⁶ Spośród 4041 druków 3222 zostały opatrzone miejscem i rokiem wydania – 79%, 37 posiada tylko miejsce (*sine expressione anni*) – 0,91%, 55 tylko rok (*sine expressione loci*) – 1,36%. 62 pozycje pozbawione są obu elementów. Druków niezidentyfikowanych jest 702, czyli 21%. Zob. I. Szostek, dz. cyt., s. 447.

²⁷ W bibliotece dominikańskiej w Kalwarii Żmudzkiej znajdowało się 348 pozycji, przy 289, czyli w 83% podano datę i miejsce wydania. Zob.: A. Pacevičius, *Žemaičių Kalvarijos dominikonų...*, s. 290.

²⁸ Tenże, *Vienuolunų bibliotekos Lietuvoje...*, s. 163.

	Miejsce wydania	Liczba druków	Udział procentowy w stosunku do całego księgozbioru	Udział procentowy w stosunku do druków z oficyn zagranicznych
Ośrodki zagraniczne		151		
1.	Kolonia	33	5,67	21,85
2.	Wenecja	33	5,67	21,85
3.	Augsburg	28	4,81	18,54
4.	Rzym	11	1,89	7,28
5.	Antwerpia	11	1,89	7,28
6.	Lyon	8	1,37	5,30
7.	Amsterdam	6	1,03	3,97
8.	Frankfurt	4	0,68	2,64
9.	Norymberga	3	0,51	1,99
10.	Inne	14	2,40	9,27
Niezidentyfikowane		121	20,79	
Razem		582	100,0	

Źródło: opracowanie własne na podstawie inwentarza klasztoru z 1828 r.: BLAN Wilno, F. 43/15864, k. 11v–20.

W dominikańskim księgozbiorze różanostockim najwięcej było druków z oficyn krajowych – 310 książek, czyli 53,26% księgozbioru. W tym zdecydowanie przeważały **druki wileńskie** – 116, co stanowiło około 20% księgozbioru. Na drugim miejscu znalazły się druki z oficyn **warszawskich** – 51 książek, czyli 8,76% ogółu. Ogólnie na trzecim miejscu znalazły się druki z **Kolonii** (33) i **Wenecji** (33) – stanowiły one po 5,67% zbioru. Ponad 30 książek pochodziło z oficyn **krakowskich** – 5,32% zbioru. Po 28 druków, czyli 4,81% księgozbioru miało adres wydawniczy w **Augsburgu** i **Poznaniu**, nieco mniej – 26 książek (4,46%) w **Kaliszu**. **Rzymski** oraz **antwerpski** adres wydawniczy miało po 11 książek (1,89%), nieco mniej – po 8 druków (1,37%) pochodziło z oficyn w **Lyonie** i we **Lwowie**, po 7 (1,2%) z **Braniewa** i **Supraśla**, po 6 (1,03%) z **Amsterdamu** i **Berdyczowa**, 5 druków (0,86%) z **Lublina**.

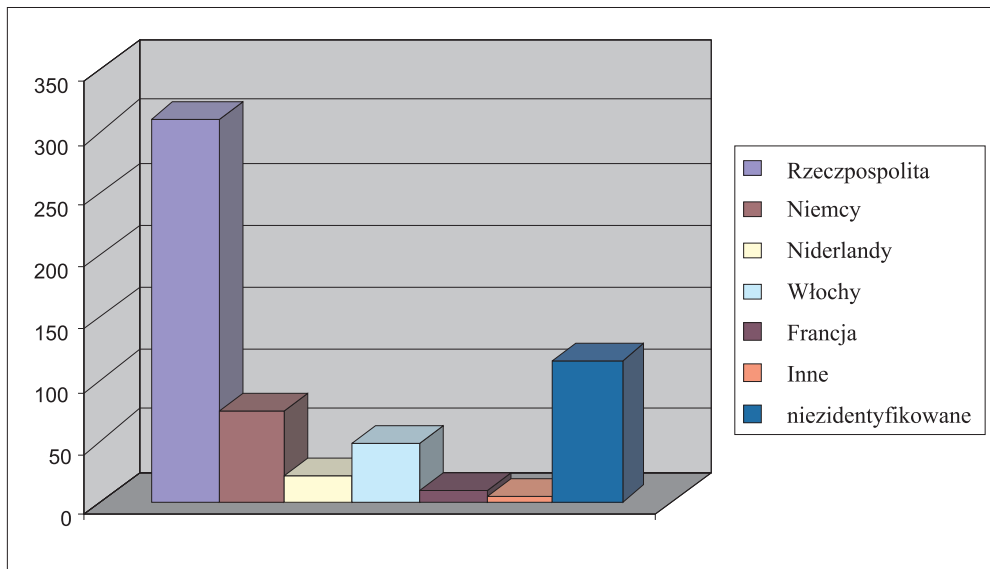
Jeśli chodzi o udział procentowy druków wydanych na terenie Rzeczypospolitej, to najwyższe wskaźniki odnoszą się do Wilna (37%), Warszawy (16,45%), Krakowa (10%), Poznania (9,03%), Kalisza (8,38%).

Druki wileńskie przeważały także w innych klasztorach prowincji litewskiej. W Kalwarii Żmudzkiej było ich 86, co stanowiło 29,75% księgozbioru, a w większym konwencie w Poporciach – 166 książek, tj. 18,08% zbioru. W Kalwarii Żmudzkiej na drugim miejscu znalazły się druki z Kolonii

– 41 (14,18%), następnie z Warszawy – 33 (11,41%), Krakowa – 23 (7,95%) i Antwerpii – 12 (4,15%), po 9 druków (3,11%) z Augsburga i Paryża, 8 (2,76%) z Wenecji, po 5 (1,73%) z Kalisza i Lyonu, po 4 (1,38%) z Supraśla i Moguncji.

Dominikanie w Poporciach w swojej dosyć zasobnej bibliotece, obok przeważających druków wileńskich, posiadali 82 książki (8,9%) z oficyn w Kolonii, 68 (7,4%) z Wenecji, 64 (6,9%) z Warszawy, 60 (6,5%) z Rzymu, 54 (5,9%) z Krakowa, 36 (3,9%) z Lejdy, po 35 (3,8%) z Augsburga i Antwerpii, 24 (2,6%) z Bolonii, 23 (2,5%) z Paryża, 17 (1,9%) z Poznania, po 16 (1,7%) z Amsterdamu, Frankfurtu nad Menem i Padwy, 13 (1,41%) z Neapolu, po 12 (1,3%) z Bratysławy i Moguncji, 11 (1,2%) z Kalisza, 10 (1%) ze Lwowa, 9 (0,9%) z Braniewa, 8 (0,8%) z Lipska, po 7 (0,76%) z Linzu i Monachium, po 6 (0,65%) z Bazylei, Bambergu, Mediolanu i Nieświeża, 5 (0,54%) z Gdańska.

Wykres 1. Miejsca wydania książek z biblioteki dominikańskiej w Różanymstoku

Źródło: opracowanie własne na podstawie inwentarza klasztoru z 1828 r.: BLAN Wilno, F. 43/15864, k. 11v–20.

W księgozbiorach dominikańskich prowincji litewskiej najwięcej książek pochodziło z drukarni funkcjonujących na terenie Rzeczypospolitej, w Różanymstoku – 310 (53,26% księgozbioru), Kalwarii Żmudzkiej – 177 (61,24%) i Poporciach – 365 (39,76%), z oficyn niemieckich analogicznie: 73 (12,54%), 62 (21,45%) i 201 (21,89%), włoskich: 47 (8,06%), 14 (4,84%) i 194 (21,13%),

niderlandzkich: 21 (3,6%), 12 (4,15%) i 92 (10,02%), francuskich – 10 (1,7%), 16 (5,53%) i 29 (3,16%) oraz pojedyncze druki czeskie, szwajcarskie, hiszpańskie, austriackie. Struktura pochodzenia druków w badanych bibliotekach dominikańskich prowincji litewskiej była więc podobna, przy czym wyraźnie widać, że w Poporciach większy był odsetek książek zagranicznych. Mogło to być podyktowane częstszymi wyjazdami na studia i kapituły oraz szerszymi kontaktami zakonników tego konwentu, a także funkcjonowaniem w niej szkoły i napływu wielu dominikanów, którzy w niej wykładali, bliższą odległością od stolicy prowincji oraz większym uposażeniem klasztoru. Natomiast w Kalwarii Żmudzkiej zauważalna jest nieco większa liczba książek z oficyn francuskich, być może wynikało to z kontaktów poszczególnych zakonników.

Z kolei w bibliotece dominikańskiej w Borku Starym w prowincji polskiej odnotowano tylko jeden druk wileński. Dominowały tam druki krakowskie – 34, czyli 19,10% zbioru, po nich druki z Kolonii – 24 (13,48%), Warszawy – 7 (3,93%), po 6 (3,37%) z Lyonu, Paryża i Rzymu, 5 (2,80%) z Poznania i po 4 (2,24%) z Kalisza, ze Lwowa i z Sandomierza. Uwagę zwracają także druki z Dobromila (ziemia przemyska). W bibliotece tej, podobnie jak w omówionych wyżej księgozbiorach dominikańskich z prowincji litewskiej, najwięcej książek pochodziło z drukarni polskich – 67 (37,64%), następnie niemieckich – 32 (17,97%), włoskich – 19 (10,67%), francuskich – 12 (6,74%), niderlandzkich – 3 (1,68%).

We Lwowie w prowincji ruskiej, druki wileńskie zajmowały dopiero czwarte miejsce wśród książek z oficyn Rzeczypospolitej, zgromadzono ich 50, czyli 1,55% księgozbioru (8,29% druków polskich). W konwencie lwowskim znacznie więcej było druków krakowskich – 183 (5,67% zbioru, 30,34% druków polskich), lwowskich – 127 (3,94% zbioru, 21,06% druków polskich) i warszawskich – 59 (1,83% zbioru, 9,78% druków polskich), ale te z kolei ustępowały książkom z drukarni w Wenecji – 605 (18,77% zbioru) i Kolonii – 354 (10,98% zbioru). Struktura pochodzenia zbiorów w tej bibliotece prezentowała się już nieco inaczej niż omawiane księgozbiory. Najwięcej było książek z drukarni włoskich – 1148 (35,63%), następnie niemieckich – 729 (22,62%), a dopiero na trzecim miejscu znalazły się druki polskie – 603 (18,71%), następnie druki francuskie – 285 (8,84%), niderlandzkie – 207 (6,42%), szwajcarskie – 96 (2,97%), austriackie – 44 (1,36%), hiszpańskie – 39 (1,21%), czeskie – 18 (0,55%). Należy zwrócić uwagę, że Lwów był stolicą prowincji zakonnej, utrzymywał stałe kontakty z siedzibą zakonu w Rzymie. Ponadto w konwencie lwowskim prowadzono szkołę, a także wiadomo o dużej mobilności zakonników (na studia zagraniczne, do szkół

międzyklasztornych i konwentualnych oraz skierowań do innych klasztorów i prowincji)²⁹.

W bibliotece dominikańskiej we Wrocławiu przeważały druki z Kolonii, Wenecji i Norymbergi. Najwięcej było druków z oficyn niemieckich (Kolonja, Norymberga, Moguncja, Augsburg i Lipsk), następnie włoskich (Wenecja, Rzym), szwajcarskich (Bazylea) oraz francuskich (Lyon, Paryż).

Księgozbiór różanostocki według miejsca wydania druków w ujęciu chronologicznym

Zwracając uwagę na adres wydawniczy i datę wydania druków z dominikańskiego księgozbioru różanostockiego, można zauważyć zmiany w proporcji pochodzenia druków i poszukiwać uwarunkowań tej sytuacji.

Tabela 2. Dominikański księgozbiór różanostocki z 1828 r. według miejsca i daty wydania książek

	Miejsce wydania	XVI w.	XVII w.		XVIII w.		XIX w.	nieozn.	razem
			I poł.	II poł.	I poł.	II poł.			
Rzeczpospolita									
1.	Berdyczów	–	–	–	–	6	–	–	6
2.	Braniewo	–	–	2	5	–	–	–	7
3.	Częstochowa	–	–	–	3	1	–	–	4
4.	Gdańsk	–	–	–	–	2	–	–	2
5.	Grodno	–	–	–	–	–	2	–	2
6.	Kalisz	–	–	2	5	19	–	–	26
7.	Kraków	1	6	10	7	5	–	2	31
8.	Lublin	–	1	1	3	–	–	–	5
9.	Lwów	–	–	–	3	5	–	–	8
10.	Łowicz	–	–	–	–	2	–	–	2
11.	Nieśwież	–	–	–	2	2	–	–	4
12.	Połock	–	–	–	1	1	–	–	2
13.	Poznań	–	–	2	12	14	–	–	28
14.	Sandomierz	–	–	–	3	–	–	–	3
15.	Supraśl	–	–	–	4	3	–	–	7

²⁹ W. Koszewski, *Dominikanie klasztorów ruskich połowa XV–XVI wieku*, Lublin 2006.

	Miejsce wydania	XVI w.	XVII w.		XVIII w.		XIX w.	nieozn.	razem
			I poł.	II poł.	I poł.	II poł.			
16.	Toruń	–	–	1	1	–	–	–	2
17.	Warszawa	–	–	2	15	30	4	–	51
18.	Wilno	–	2	4	23	77	1	9	116
19.	Inne	–	–	–	1	3	–	–	4
RAZEM		1	9	24	88	170	7	11	310
Niemcy									
1.	Augsburg	–	1	2	20	4	–	1	28
2.	Frankfurt	1	2	–	–	–	–	1	4
3.	Kolonia	3	10	9	6	2	1	2	33
4.	Norymberga	–	1	1	1	–	–	–	3
5.	Inne	–	2	1	1	–	–	1	5
RAZEM		4	16	13	28	6	1	5	73
Niderlandy									
1.	Amsterdam	–	2	3	1	–	–	–	6
2.	Antwerpia	2	3	3	2	–	–	1	11
3.	Inne	–	2	1	–	–	–	1	4
RAZEM		2	7	7	3	–	–	2	21
Włochy									
1.	Rzym	1	2	3	3	2	–	–	11
2.	Wenecja	6	4	3	11	9	–	–	33
3.	Inne	–	–	–	2	–	–	1	3
RAZEM		7	6	6	16	11	–	1	47
Francja									
1.	Lyon	2	2	2	–	–	–	2	8
2.	Inne	1	–	–	–	–	1	–	2
RAZEM		3	2	2	–	–	1	2	10
	INNE	–	1	1	2	–	1	1	6
	Bez podania miejsca wydania	1	4	2	7	1	1	99	115
OGÓLEM		18	45	54	144	188	11	121	582

Źródło: opracowanie własne na podstawie inwentarza klasztoru z 1828 r.: BLAN Wilno, F. 43/15864, k. 11v–20.

Na podstawie inwentarza z lat 20. XIX w. w dominikańskiej bibliotece różanostockiej zdecydowanie najwięcej było druków XVIII-wiecznych – 332. Stanowiły one 57% całego zbioru, w tym z drugiej połowy ponad 32%. Z XVII w. pochodziło 100 druków, z pierwszej połowy – 45, z drugiej – 55, czyli 17% zbioru. W inwentarzu nie odnaleziono druków sprzed XVI w. Najstarszym zidentyfikowanym drukiem w badanym księgozbiornie jest Biblia wydana w Antwerpii w 1540 r. Z XVI-wiecznym adresem wydawniczym znalazło się 18 druków, co stanowi 3%. Najnowszych nabytków, czyli druków z początku XIX w. było 9 tytułów (razem 11 egzemplarzy), co stanowiło 1,89% zbiorów.

Większość książek z **XVI-wiecznym adresem wydawniczym** pochodziła z oficyn zachodnioeuropejskich: najwięcej z Włoch (Rzym – 1 druk, Wenecja – 6 druków), następnie Niemiec (Kolonii – 3 druki, Frankfurt – 1 druk), Niderlandów (Antwerpia – 2 druki), Francji (Lyon – 3 druki). Tylko jeden druk miał metrykę krakowską, była to Biblia ks. Jakuba Wujka z 1599 r. z drukarni Łazarzowej.

Starszy chronologicznie konwent we Lwowie miał ponad 2% druków z XV i prawie 23% z XVI w. Najwięcej inkunabułów dominikanie lwowscy posiadali z Niemiec i Włoch, przede wszystkim z Wenecji, Kolonii i Norymbergi. Kilka druków było również ze Szwajcarii (Bazylea). W XVI w. nadal przeważały druki niemieckie, głównie z Kolonii, w dalszej kolejności z Frankfurtu, Ingolstadt i Lipska. Na drugim miejscu po drukach niemieckich były książki włoskie, chociaż według Ireny Szostek mogło ich być dużo więcej. Prawdopodobnie wiele z nich znalazło się wśród książek pozbawionych not wydawniczych³⁰. Niewielki procent książek z XVI w. pochodzi z drukarni polskich. Najwięcej jest z Krakowa, ale pojawiają się także druki z oficyn we Lwowie, w Wilnie i Poznaniu oraz pojedyncze egzemplarze z Kalisza i Warszawy.

Dużo więcej książek w Różanymstoku pochodziło z **XVII w.**, nadal przeważały druki zagraniczne. W pierwszej połowie jest ich jeszcze ponad trzy razy więcej (31) niż książek z oficyn krajowych (9). Przeważały druki z oficyn niemieckich (16): w Kolonii (10), Frankfurcie, Augsburgu, Lipsku, Norymbergi oraz Paderborn, następnie z drukarni niderlandzkich (7): Antwerpii (3), Amsterdamu (2), Brukseli (1) i Lowanium (1), niemal tyle samo było druków włoskich (6) – z Rzymu (2) i Wenecji (4), a jedynie dwa francuskie z drukarni w Lyonie. Z oficyn krajowych reprezentowane są przede wszystkim druki krakowskie (6) z oficyn: Łukasza Kupisza, Łazarzowej,

³⁰ I. Szostek, dz. cyt., s. 451.

Andrzeja Piotrkowczyka, Jana Scharffenebergera, a także książki z drukarni wileńskiej (2; w tym jeden z podaną informacją o drukarni jezuickiej) i lubelskiej.

Wśród druków pochodzących z drugiej połowy XVII w. widoczna jest zdecydowanie mniejsza dysproporcja między drukami zagranicznymi a krajowymi: książek importowanych było 29, a z oficyn polskich – 24. Nadal przeważały druki z oficyn niemieckich (13): z Kolonii (9), Augsburga (2) oraz po jednym z: Norymbergi i Sulzbach, niderlandzkich (7): po trzy z Amsterdamu i Antwerpii oraz jeden z Harderwijku, włoskich (6): po trzy z Rzymu i Wenecji oraz francuskich (2) z Lyonu. Znacznie więcej, w porównaniu z wcześniejszym okresem, było druków produkcji oficyn krajowych, obok druków krakowskich (10), z warsztatów m.in: Łukasza Kupisza, Stanisława Piotrkowczyka, Krzysztofa Schedla, Franciszka Cezarego, wzrasta liczba druków z innych ośrodków. W księgozbiore znajdują się książki z drukarni wileńskich (4): jezuickiej i franciszkańskiej oraz warszawskich (2): pijarskiej oraz Karola Ferdynanda Schreibera. Docierają również książki (po dwie) z drukarni jezuickich w Braniewie, Kaliszu i Poznaniu, a także pojedyncze druki z oficyn w Lublinie i Toruniu. **Wśród druków XVII-wiecznych dominują nadal druki importowane, ale widać już produkcję krajową.**

Natomiast w księgozbiore lwowskich dominikanów najwięcej XVII-wiecznych druków było z Włoch (przede wszystkim z Wenecji i Rzymu). Zmieniła się więc proporcja książek z ośrodków zagranicznych. Zaznaczyła się przewaga druków włoskich nad niemieckimi i pojawiającymi się w XVI w. szwajcarskimi (Bazylea). Prawdopodobnie wynikało to z reformacji, która ogarnęła również oficyny wydawnicze. Należy jednak zauważyć, że udział druków niemieckich był nadal wysoki. Było to podyktowane ogromną produkcją niemieckich oficyn wydawniczych związanych z katolicyzmem, zwłaszcza w Kolonii, a także Augsburgu, Frankfurcie, Moguncji i Monachium. W stosunku do poprzedniego wieku liczba druków polskich wzrosła trzykrotnie. Wśród miast polskich dominował Kraków, ale w stosunku do ośrodków europejskich jest czwartym z kolei po Wenecji, Kolonii i Rzymie. Z innych oficyn Rzeczypospolitej na uwagę zasługują Kalisz i Gdańsk (po 16), Wilno (13) i Lwów (12). Warto też zwrócić uwagę na druki z oficyn francuskich, których z XVII w. znalazło się najwięcej, przede wszystkim z Lyonu i Paryża. Nadal wiele druków pochodziło z Niderlandów, przede wszystkim z Antwerpii.

Wśród najliczniej reprezentowanych druków XVIII-wiecznych w dominikańskiej bibliotece różanostockiej zauważalny jest **znaczący wzrost i rosnąca przewaga wydawnictw pochodzących z drukarni polskich.**

W XVIII w. znacząco wzrasta liczba druków wileńskich, w pierwszej połowie jest ich 23, w drugiej połowie – 77, co stanowi razem 30,12% wszystkich XVIII-wiecznych książek ze zbioru różanostockiego. Zdecydowanie najwięcej jest książek z oficyny jezuickiej, ale są także druki, zwłaszcza z drugiej połowy, z drukarni franciszkańskiej i pijarskiej oraz kilka z bazylikańskiej. Druki wileńskie w XVIII w. **zaczynają zdecydowanie przeważać nad innymi wydaniem.**

Na drugim miejscu znalazły się druki warszawskie – z pierwszej połowy XVIII w. – 15, z drugiej połowy – 30, ale było ich ponad dwa razy mniej niż dominujących wileńskich. Były to książki z drukarni: jezuickiej, pijarskiej oraz w drugiej połowie – Michała Grölla i misjonarskiej. Następne miejsce zajmowały książki z oficyn jezuickich w Kaliszu (24) i Poznaniu (26). Znacznie zmniejszył się, w porównaniu z wcześniejszym okresem, procentowy udział druków krakowskich w księgozbiorze różanostockim, w pierwszej połowie XVIII w. – 7 książek, z drukarni Franciszka Cezarego, Mikołaja Franciszka Schedla, Akademickiej, Dominika Wojciecha Siarkowskiego, w drugiej połowie – 5 książek.

Na uwagę zasługują druki z bazylikańskiej oficyny supraskiej (7), położonej najbliżej badanego dominikańskiego konwentu. Z pras drukarni supraskiej wyszły m.in. książki autorstwa dominikanów: Augustyna Rakiewicza (*Snopek mirrhy*, 1712) i Aleksandra Dowgiałła (*Niebo sprawiedliwym, piekło grzesznikom*, 1714), a także kazania metropolity kijowskiego Hipacego Pocieja (*Kazania i homilie*, 1714) oraz dzieła św. Brygidy (*Orationes quindecim*, 1725), Kazimierza Jakuba Rubinkowskiego (*Janina Zwycięskich triumfów*, 1754), pijara Teodora Wagi (*Krótkie zebranie historii*, 1767), franciszkanina Marcina Gajdzińskiego (*Kazania*, 1789).

Ponadto w omawianej bibliotece różanostockiej widoczna jest produkcja drukarni lwowskich (8, w pierwszej połowie – 3, w drugiej połowie – 5; przede wszystkim z jezuickiej i Bractwa św. Trójcy) oraz z drukarni karmelickiej w Berdyczowie (z drugiej połowy – 6) i z drukarni jezuickiej w Nieświeżu (4, w pierwszej połowie – 2, w drugiej połowie – 2). Po kilka książek pochodziło z drukarni w: Braniewie (pierwsza połowa – 5; jezuicka), Częstochowie (4), Lublinie (3; jezuicka), Sandomierzu (pierwsza połowa – 3; jezuicka), Gdańsku (druga połowa XVIII w. – 2; Müllera), Łowiczu (druga połowa XVIII w. – 2; drukarnia prymasowska) i Połocku (2; jezuicka), oraz pojedyncze druki z Chełmna, Przemyśla, Torunia (Johan Christian Laurer), Wrocławia i Zamościa.

Wśród druków zagranicznych, które znacznie ustępują w ilości drukom polskim, nadal najwięcej pochodzi z oficyn niemieckich. Jednak nad wydaw-

nictwami kolońskimi zaczęły przeważać publikacje augsburskie. Na drugim miejscu wśród książek importowanych były druki włoskie, przede wszystkim weneckie i rzymskie, a następnie z drukarni niderlandzkich i francuskich.

Podobnie było w bibliotece dominikańskiej we Lwowie. W porównaniu z wiekami poprzednimi, zdecydowanie mniej znalazło się książek z oficyn włoskich i niemieckich. Wzrósł znacząco udział druków z drukarni polskich. W XVIII w. zauważalny jest również niemal trzykrotny spadek nabytków pochodzenia krakowskiego na rzecz **druków lwowskich**, których liczba znacznie wzrosła – z 12 do 112. Drugie miejsce zajęły książki z oficyn warszawskich, a dopiero trzecie – druki krakowskie. Ponadto dużo więcej znalazło się druków z dotąd słabo reprezentowanych ośrodków wydawniczych: Poznań, Lublina i Sandomierza. Wzrosły nabytki z prawie wszystkich polskich miast, z wyjątkiem Gdańska, Oliwy i Torunia.

Analiza miejsca wydania w ujęciu chronologicznym niekiedy ukazuje wpływ różnych wydarzeń na strukturę zbioru. Zauważalne są echa reformacji i kontrreformacji. Widać je przede wszystkim w napływie wielu XVII-wiecznych druków z adresem wydawniczym ośrodków drukarstwa katolickiego ściśle związanych z kontrreformacją. Następują także niewielkie zmiany proporcji między wpływem produkcji z poszczególnych ośrodków wydawniczych. Ponadto odbicie w księgozbiorze mają również wydarzenia związane z najazdem trzech armii moskiewskich w 1655 r. na ziemie litewskie i ogromne zniszczenia tych ziem. Z okresu tej wojny jest zdecydowanie mniej produkcji wydawniczej w omawianej bibliotece. Natomiast XVIII w. przyniósł wzrost liczby i produkcji drukarni, a przede wszystkim znacznie większe oddziaływanie bliższych ośrodków wydawniczych.

Dominikański księgozbiór różanostocki – struktura językowa

Ponad połowa książek (57,81%) ze zbiorów dominikańskiej biblioteki różanostockiej była napisana w języku łacińskim. Było to charakterystyczne dla wszystkich bibliotek kościelnych, mimo pominięcia w badaniach ksiąg liturgicznych, które musiały być w tym języku. Na drugim miejscu znalazły się książki w języku polskim (39,61%). Z pozostałych języków należy wymienić: niemiecki i francuski, a także występujący w słownikach grecki i litewski.

W bibliotece dominikańskiej w Borku Starym książki drukowane w języku łacińskim stanowiły 66% zbioru, w języku polskim – 29%, wło-

skim – 4%³¹. W opracowaniach dominikańskich bibliotek Lwowa i Wrocławia nie ma podanych danych statystycznych dotyczących języka dokumentów. Pojawiają się jedynie omówienia, które sugerują, że dominuje łacina i że na jej dominację nie wpłynął ani renesans, ani reformacja, które kładły nacisk na języki narodowe³². Nie zostały podane dane statystyczne dotyczące języka dla bibliotek w Kalwarii Żmudzkiej i Poporcjach. Zestawiając dane o księgozbiorze w Borku Starym z biblioteką różanostocką, widać podobieństwo w strukturze językowej. Można jedynie zaobserwować niewielką przewagę książek w języku polskim w bibliotece w Różanymstoku, co wynika z przewagi druków XVIII-wiecznych, wśród których zaczęły przeważać książki w języku polskim.

Przeprowadzona próba porównania dominikańskich bibliotek klasztornych z różnych regionów wykazała, że w tych księgozbiorach znalazły się książki wydawane w całej Europie Zachodniej i Rzeczypospolitej Obojga Narodów, przede wszystkim w języku łacińskim i polskim, przy niewielkiej obecności języków takich jak niemiecki i włoski, a w słownikach również grecki (oraz w Różanymstoku – litewski). Istnienie i funkcjonowanie bibliotek klasztornych związane było w dużej mierze z działalnością religijną, misyjną i kulturalną zakonów, a ich struktura organizacyjna oraz reguły określały wspólne wzorce, które utrwały jedność kulturalną Europy, przносиły na grunt polski ogólnoeuropejskie wartości kulturowe i cywilizacyjne, a także powodowały, że obszary dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego i historycznego Podlasia pozostawały w granicach zachodnioeuropejskiego kręgu cywilizacyjnego. Rozwój księgozbiorów i „rzemiosła” bibliotekarstwa zakonnego miał również wzorce zachodnie³³.

Występują jednak pewne różnice w strukturze pochodzenia zbiorów między poszczególnymi bibliotekami. W księgozbiorach poszczególnych konwentów wśród polskich druków przeważają książki wydawane w stolicy

³¹ M. Niedziela, *Charakterystyka biblioteki klasztoru dominikanów w Borku Starym w XVII i XVIII wieku*, „Sobótka” 1996, nr 1–3, s. 197. Podobnie dane rozkładały się w Lublinie, zob.: I. Wodzianowska, *Księgozbiór lubelskich dominikanów w Sankt Petersburgu (na podstawie ocalałych katalogów)*, [w:] *Lublin a książka*, cz. 2: *Centrum i peryferie. Materiały z konferencji naukowej, Lublin, 5–6 listopada 2009*, Lublin 2011, s. 357–365.

³² K. Zawadzka dla bibliotek dominikańskich na Śląsku podaje takie zestawienie, ale tak jak zauważył recenzent jej pracy, dane te oparte są na wybiórczym materiale, dlatego też nie wzięto ich tutaj do porównań statystycznych. Zob. M. Bukała, „Śląski Kwartalnik Historyczny «Sobótka»” 2001, R. 55, nr 1, s. 113–115.

³³ J. Maroszek, *Klasztory Podlasia. Źródła kultury i świadomości narodowej*, Drohiczyn 1995, s. 4; M. Piłtypczak-Majerowicz, *Biblioteki i bibliotekarstwo zakonne na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej w XVII–XVIII wieku*, Wrocław 1996, s. 73.

danej prowincji. Przewaga druków z oficyn Rzeczypospolitej nastąpiła dopiero w XVIII w., wcześniej zdecydowanie dominowały druki zagraniczne, co przez niektórych badaczy postrzegane jest także jako ślad przenikania na nasz grunt innych kultur, utrzymywania kontaktów z zagranicą (udział w kapitule generalnej, podejmowanie studiów) oraz nawiązywania kontaktów z wydawcami zagranicznymi³⁴. Zauważalne jest, że w większych konwentach więcej jest druków zagranicznych, ale i wśród nich widać pewne rozbieżności.

W bibliotece lwowskiej nad drukami niemieckimi przeważają druki włoskie. Należy pamiętać, że Lwów był stolicą prowincji ruskiej, a więc ranga i wielkość placówki, a także uposażenie i prowadzenie szkoły wpływały na szersze kontakty z Włochami, gdzie mieściła się siedziba najwyższych władz zakonu, oraz możliwość odbywania tam studiów przez skierowanych dominikanów. Natomiast obecność druków austriackich spowodowana jest położeniem geograficznym. Z kolei w bibliotece we Wrocławiu przeważały druki proveniencji niemieckiej, zwłaszcza z Kolonii, i oficyn włoskich. Wynikało to z bliskości terytorialnej Niemiec oraz wyjazdów dominikanów na studia zagraniczne przede wszystkim do Włoch.

Bardziej zbliżone do wyników badań nad księgozbiorem różanostockim są dane z tej samej prowincji – litewskiej. Jednak tutaj również zauważalne są różnice, zwłaszcza w zestawieniu z konwentem w Poporciach. Może to wynikać z faktu, że klasztor ten od początku powstania był większą placówką, otrzymywał od fundatorów znacznie większe uposażenie, a także prowadził nowicjat i dom studiów zakonnych, co zwiększało napływ wielu wykształconych dominikanów, którzy związani byli z innymi ośrodkami i wyjeżdżali na studia przede wszystkim do Włoch oraz utrzymywali kontakty z zagranicznymi placówkami zakonnymi. W Różanymstoku istniała jedynie szkoła klasztorna, przybywali do niej dominikanie głównie z tej samej prowincji, niektórzy z nich odegrali później ważną rolę w zakonie, jak np. o. Faustyn Ciecierski, który w latach 1790–1792 uczył w Różanymstoku filozofii, a następnie matematyki, w tym czasie prowadził też zajęcia z logiki w studium generalnym przy klasztorze św. Ducha w Wilnie, a w 1792 r. został przeorem w Wilnie³⁵. Niestety, według opracowanych wykazów skierowań zakonni-

³⁴ K. Warda, *Inwentarze bibliotek klasztornych jako źródło do dziejów książki polskiej w XIX w.*, „Studia o Książce” 1985, t. 15, s. 122.

³⁵ J. Brodniewicz, *„Byłbym najniespokojniejszym, gdybym ufności nie pokładał w nieprzebranej Najwyższej Opatrzności” – rekonstrukcja biografii Faustyna Ciecierskiego*, [w:] *Dominikanie na ziemiach polskich w epoce nowożytnej*, red. A. Markiewicz, M. Miławicki, Kraków 2009, s. 532.

ków³⁶ z klasztoru różanostockiego niewielu zakonników wysyłano na studia zagraniczne, co wynikało m.in. z braku w konwencie szkoły średniej. Jednak szerokie kontakty z konwentem wileńskim i stosunkowo niedaleka odległość od Wilna spowodowały duży napływ druków wileńskich do księgozbioru różanostockiego. Świadczy to także o dużym wpływie produkcji wydawniczej polskiej na ten konwent położony na pograniczu Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego.

*
* * *

Księgozbiory dominikańskie kształtowane były przez wspólną regułę i zalecenia kapituł prowincjonalnych, które zalecały posiadanie określonych ksiązek. Jednak porównując dominikańskie biblioteki konwentów położonych w różnych prowincjach, trzeba powiedzieć, że mimo obowiązujących reguł, widoczne są różnice dotyczące miejsc pochodzenia tych ksiązek. Wynikało to z powiązań kulturalnych i naukowych oraz różnego rodzaju kontaktów danego ośrodka dominikańskiego z innymi konwentami. Na pierwszym miejscu należy wymienić rolę prowincji zakonnej jako czynnika wpływającego na funkcjonowanie klasztorów działających w jej obrębie. Ponadto trzeba zwrócić uwagę na mobilność zakonników, w tym migracje personalne, wyjazdy na studia zagraniczne i kapituły generalne. Należy też uwzględnić sytuację polityczną ziem, na których funkcjonowały dane klasztory, zwłaszcza wojny, które niejednokrotnie doprowadzały do ogromnych strat w księgozbiorach, zastojów produkcji w niektórych warsztatach typograficznych oraz przerwanie lub zmiany dróg rozpowszechniania ksiązek. Duży wpływ na możliwości zakupu miało również centralne lub peryferyjne położenie w stosunku do największych ośrodków zakonnych, a także oficyn wydawniczych. Obok położenia geograficznego konwentu równie ważna była sytuacja gospodarcza, a przede wszystkim uposażenie klasztoru, które determinowało jego rozwój. Wpływało ono na możliwości zakupu ksiązek, ale też prowadzenia szkół, które wymagały odpowiedniego księgozbioru. Ponadto należy zwrócić uwagę, że badania nad strukturą wydawniczą księgozbiorów odpowiadają także na pytanie, gdzie trafiała produkcja wydawnicza konkretnych oficyn, a tym samym ukazany wpływ poszczególnych ośrodków wydawniczych.

³⁶ R. Świętochowski, A. Chruszczewski, *Polonia Dominicana apud extraneos 1520–1800*, [w:] *Studia nad historią dominikanów...*, s. 467–572.

ABSTRACT**Historical Dominican library in Różanystok
in the light of the 19th century of inventory sources –
language and publishing provenance of the library**

The paper presents historical Dominican library in Różanystok of the first half of the 19th century from the perspective of documentation and typographical centers. Books of these centres were placed in the Order of Preachers located on the border of historical Polish Crown and the Grand Duchy of Lithuania. Components such as the language and publishing provenance were used in the Dominican historical books. Links between different cultural books' institutions and above all differences between regions are showed in this paper. The basic sources are the inventories from the first half of the 19th century, which contain bibliographic descriptions and enable better identification of books. Despite the binding Dominican's rules, the results indicate the characteristics of the libraries and differences between them in various regions.

Key words: historical libraries, monastery libraries, publishing provenance, Dominican Church (Różanystok), cultural identity of the book

РЕЗЮМЕ**Историческая доминиканская библиотека в Ружанымстоке
в свете XIX-вечных источников инвентаризации –
язык и история издания книг**

В статье представлен сбор книг исторической доминиканской библиотеки в Ружанымстоке с первой половины XIX века. С точки зрения языка документов, а также типографских центров, откуда происходили книги находящиеся в Доминиканском монастыре, который расположен на пограничье исторической Польской Короны и Великого Княжества Литовского. Изучение языка и история издания и сбора книг доминиканцами является одним из компонентов в исследованиях культурной

идентичности книг, позволяет сделать попытку показать связь между разными учреждениями культуры книги, а прежде всего, показывает разницу между регионами.

Главными источниками являются перечни книг первой половины XIX века, которые содержат библиографическое описание и позволяют на более полную идентификацию книг. Результаты исследований, несмотря на существующие религиозные правила, указывают на характерные черты сбора книг и разнице между ними в отдельных регионах.

Ключевые слова: исторические сборы книг, монашеские книжные коллекции, история происхождения типографии, Доминиканцы (Ружаньсток), культурная идентичность книги